

OSMANLI ARŞİV KAYNAKLARINA GÖRE XIX. VE XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI-BREZİLYA İLİŞKİLERİ

MEHMET TEMEL

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla kendi iç yapısında ve Avrupa'da meydana gelen siyasal, ekonomik, sosyal değişimlerin etkisi nedeniyle yeni bir anlayışla girmiştir. Bu yüzyılın başında, önceki yüzyıllara ait birçok gelenek terk edilmiş, bunların yerine devletin yararına olduğuna inanılan yeni iç ve dış politika anlayışı geliştirilmiştir.

Bu yeni anlayış çerçevesinde yüzyıllarca sürdürülen devletlerarası ilişkilerde yalnız kalma veya kendi kendine yeterlik prensibi terk edilerek, denge politikası ve karşılıklılık esası anlayışının uygulanmasına geçilmiştir. Yurt dışında sürekli elçilikler kurulmaya başlanmış, ülke dışına çıkacak vatandaşlara, Hariciye Nezareti'nden pasaport alma şartı getirilmiş, diplomasi bazı kurallara bağlanmıştır. Uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması üzerine 8 Ağustos 1863 tarihinde diplomatların görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen konsoloslar nizamnamesi yayımlanmıştır¹.

XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ticari ilişkilerde de yoğun bir döneme girilmiş, II. Mahmut döneminin son yıllarından başlamak üzere birçok Avrupa ve Asya ülkesiyle ticaret, dostluk ve seyr-i sefâin antlaşmaları imzalanmıştır. Islahat Fermanı'yla birlikte yabancı sermaye Osmanlı ülkesine yerleşmeye başlamış, yabancı uyruklular mülk edinme hakkını elde etmişlerdir. Kapitülasyonların yabancılara tanıdığı imtiyazları da genişleten bu antlaşmalar, tüm devletler için çekici hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ekonomik, siyasal ve ticarî bakımdan atmış olduğu hızlı adımlar Brezilya ile kurulan ilişkilerin de temelini oluşturmuştur.

Brezilya, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar Portekiz sömürgesinde kalmış, 1810 yılında İngiltere'yle imzalamış olduğu antlaşmadan sonra da bu ülkenin iktisadi sömürge alanına dahil olmuştur. Portekiz'in, 1703 yılında Methuen Antlaşması'yla Brezilya'nın ticaret tekeli İngiltere'ye dev-

¹ Konsoloslar nizamnamesinin metni için bkz. *Düstûr*, Tertip 1, c.1, s.772-775.

retmesinden itibaren İngiltere, başta kahve ihracatı olmak üzere bu ülkenin dış ticaretini büyük ölçüde elinde bulundurmıştır. 7 Eylül 1822 tarihinde Portekiz'den bağımsızlığını kazanan Brezilya, 2 Ekim 1889'da Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'na bağlı "Amerikan Cumhuriyetleri Ticaret Bürosu" nun kurulmasıyla birlikte ekonomik ve siyasal olarak bu ülkenin nüfuzu altına girmeye başlamıştır².

Osmanlı- Brezilya Dostluk, İkamet, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması

XIX. yüzyılın ilk yarısında İngiltere, Fransa, Hollanda, Norveç, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika ve İspanya ile imzalanan ticaret antlaşmalarındaki kadar yoğun ticari ilişkiler içermeyen bu antlaşma, 5 Şubat 1858 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi Kostaki Musurus Paşa ile, Brezilya'nın Londra'daki orta elçisi Francisco Sgnacio de Carvalho Moreira tarafından Londra'da imzalanmıştır.

10 yıl için imzalanan bu antlaşma, taraflardan herhangi birinin bu süre içerisinde fesih yoluna başvurmaması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak feshettiği 7 Şubat 1912 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. 11 madde ve bir sonuç metninden oluşan bu antlaşma şu hükümleri içermektedir.

1.Madde: Osmanlı Padişahı ile Brezilya İmparatoru'nun torunları, halefleri ve istisnasız tüm memleket ve arazileri arasında devamlı bir barış ve dostluk geçerli olacaktır.

2.Madde: Antlaşma yapan taraflar, birbirleri nezdinde diplomasi tayin ve ikame etmeye yetkili olacaklar, birbirlerinin ülkelerinin tüm şehir, liman vs.yerlerine uyruklarının ticari çıkarları açısından konsolos, konsolos vekili ve memur tayin edebileceklerdir. Ancak buralarda diğer dost devletlerin diplomatlarının bulunması gerekmektedir.Tarafların diplomatları, görevlendirildikleri yerlerde rütbelerine göre diğer dost devletlerin diplomatlarının sahip olduğu saygı, izin, muafiyet yardım ve korumaya sahip olacaklardır.Bu konsoloslar, ikamet edecekleri devletin resmi onayını ve *exequatörünü* (Bir devletin, diğer bir devletin konsolosunu tanıdığını gösterir belge) almadıkça memuriyete başlayamayacaktır.

² XIX. yüzyılda İngiltere'nin ekonomik nüfuzu altında bulunan Brezilya'nın XX.yüzyılın başlarına kadar bu ülke ile olan ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. R. Graham, *Britain and the Onset of Modernization in Brazil 1850-1914*, Cambridge, 1972.

Diplomatika, konsolos ve konsolos vekilleri görev yaptıkları devletin vatandaşlarına, patent vermektan, onları kendi devletlerinin tabiiyetine geçirmektan veya bunları ne şekilde olursa olsun ülkelerinin yasalarının hükümlerinden kaçırmaktan sakınacaklardır. Taraflardan her biri, kendi özel tebaası olmadığından yabancı uyruklu konsolos ve konsolos vekili atayabilecek, bunlar da gerekli *exequatörlerini* aldıktan sonra tâbi oldukları devletle, görevli olarak ikamet ettikleri devlet, barış ve sevgi halinde bulunduğu sürece görev yapabileceklerdir.

Taraflardan biri, diğerinin tebaasından birini konsolos olarak görevlendirebilir. Böyle durumlarda bu konsoloslar, memuriyetlerine ait hususlarda diğer konsolosların sahip oldukları emniyet ve kefaletten yararlanacaklar, diğer hususlarda yerel hükümete, ülke yasalarına ve vatandaşlık sıfatına ait olan görevlere ve vergilere tâbi olacaklardır.

3. Madde: Taraflardan her birinin tebaası, diğerinin ülkesinin her yerinde gerek kendisi ve gerek malları hakkında dost devletlerin tebaasına tanınan hukuk ve muafiyetlere sahip olacak, liman şehir ve diğer yerlerde seyahat ve ikamet edebilecek, oralarda yerel memurlar tarafından korunacak ve kolaylık gösterilecek, adaletsizliğe uğramalarına izin verilmeyecek, ihtiyaç duydukları pasaportları da geçerli ve yürürlükte olan usuller doğrultusunda özel memurlar tarafından verilecektir.

4. Madde: Tarafların tebaası, diğer dost devletlerin tüccarlarının vermekte oldukları vergileri ödemek şartıyla, ticarete elverişli olan bütün şehir, liman ve benzeri yerlerde ticaretle uğraşmaya ve bu amaçla hane, mağaza kiralamaya izinli olacaklardır. Tarafların, tüccarların ticari işlerini görmek ve idare etmek için vekil görevlendirmeye yetkileri olacaktır.

5. Madde: Osmanlı tebaasından birisi Brezilya' da, Brezilya tebaasından biri Osmanlı ülkesinde vefat ederse, geride bıraktığı malları diğer dost devletlerin vatandaşlarının varisleri hakkında geçerli ve yürürlükte olan yasalar ve nizamlar doğrultusunda tarafların konsoloslarına teslim edilecektir.

6. Madde: Muahedeyi imzalayan taraflardan birinin, her ne iş ve sanatta olursa olsun diğerinin memleketinde ikamet eden tebaaları, her türlü askeri hizmetten muaf olacak, diğer dost devlet vatandaşlarının ödemekte oldukları vergilerden başkasını ödemeye mecbur olmayacaklardır.

7. Madde: Taraflardan birinin tebaası, veyahut bunlarla yerli veya diğer yabancı tebaa arasında meydana gelen kavga ve uyuşmazlıkla, taraflardan

biri tebaasının diğ̈er memlekette işleyeceği suç ve cinayet, muhakeme olunan devlette diğ̈er devletlerin tebaası hakkında uygulanan usul ve yasalara uygun olarak muhakeme edilecektir.

8. Madde: Tarafların ticaret gemileri, birbirlerinin limanlarında kendi milletlerinin bayrağıyla güvenli bir şekilde seyir ve seyahat edebilecekler, oralarda diğ̈er dost devletlerin ticaret gemilerinin ödediği vergileri ödemek şartıyla o ülkenin yasa ve nizamları gereğince ithal ve ihracı yasak olmayan bütün mahsul ve malları ithal ve ihraç edebileceklerdir. Bu sırada tarafların hükümet ve memurları tarafından, dost devletlerin ticaret gemilerinin tabi oldukları muamelelere tâbi tutulacaklar, onların ödedikleri gümrük vergilerinden başka vergi ödemeyeceklerdir.

Tarafların ticaret gemilerine birbirlerinin memleketinde sahil ticareti yasak olup, hiçbir zaman tarafların birinin bayrağı diğ̈erine, veyahut diğ̈er bir devletin tebaasının malı olan gemilere verilmeyecektir.

9. Madde: Tarafların savaş gemileri, dost devletlerin savaş gemileri arasında yapılmakta olan dostluk merasimini, birbirleri için de yapacaklardır.

10. Madde: Taraflardan birine ait olan bir gemi, diğ̈erinin sahillerinde kazaya uğradığı takdirde yardım edilecek ve korunacak, kurtarılabilen eşya ve malları hakkında da, diğ̈er dost devletlerin gemilerinin eşyası hakkında geçerli olan şekilde işlem yapılacaktır.

11. Madde: İşbu dostluk, ticaret ve seyr-i sefâin antlaşmasının yukarıda yazılı olan şartları uygun görülüp kararlaştırılmış olduğundan, taraflar bu şartları tasdiknamelerin karşılıklı değişiminden itibaren 10 sene, ondan sonra taraflardan biri, söz konusu şartların bazısının hükümsüz bırakılmasını veya değiştirilmesini diğ̈erinden resmi olarak isteyinceye kadar yürürlükte tutmaya karar vermişlerdir. Bu halde işbu muahede, söz konusu şartların lağvı veya değiştirilmesi düşüncesinin bildirim tarihinden itibaren 12 ay daha geçerli olacaktır.

Hatime (Sonuç)

İşbu muahede, tarafların murahhasları tarafından imzalanıp mühürlen-dikten sonra derhal taraf devletlere gönderilecek, tasdiknameleri de imza tarihinden dört ay sonra mümkün olursa daha erken Londra'da teati kılınacaktır. Bu muahede tasdiknameleri, imza tarihinden 60 gün sonra uygulamaya konulacaktır.

İnceleyip usule uygun bulduğumuz, içerdiği maddeleri onaylamış olduğumuz ve şartlarına aykırı davranılmayacağını beyan eden işbu tasdikname-i humâyûnumuz yazıldı ve mühürlenerek Brezilya tarafına verildi.16 Şaban 1274³.

Maddelerini sadeleştirmeye çalıştığımız bu antlaşmanın dikkati çeken tarafı, Osmanlı Devleti'nin daha önce ticaret antlaşması imzalamış olduğu devletlere tanıdığı hakları, Brezilya'ya da tanımış olmasıdır. Serbest ticaret anlayışına dayanan bu antlaşmaya ve tanınan geniş haklara rağmen çok sayıda Brezilya uyruklu vatandaşın ve tüccarın Osmanlı ülkesinde bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin Brezilya Başşehbenderi Münir Süreyya'nın 1912 ve 1913 yıllarında göndermiş olduğu raporlarda Brezilya'da pek çoğu ticaret ve sermayede etkili yüzbinden fazla Osmanlı vatandaşının ikamet ettiği, buna karşılık Osmanlı ülkesinde çok az sayıda Brezilyalı'nın bulunduğu belirtilmektedir. Rapora göre bunun nedeni, Brezilya'nın XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek nüfusunu arttırmak ve gerekse kahve tarımında ihtiyaç duyduğu yabancı işçilerin Brezilya'da yerleşmelerini sağlamak için uyguladığı teşviklerdir⁴.

Kahve, tütün, pamuk, pirinç ve şeker kamışı gibi tarım ürünlerine sahip olan Brezilya'nın, Osmanlı Devleti'yle olan ekonomik ilişkileri Avrupalı devletlerininki kadar gelişmemiştir. Hatta birçok Avrupa ve Asya ülkesi Osmanlı Devleti'nde mülk edinme imkanı sağlayan 1867 tarihli emlak istimlakı protokolünü imzalamaya hevesli iken, Brezilya imzalamaya gerek bile görmemiştir⁵.

Ticaret, dostluk ve seyr-i sefâin antlaşmasıyla birlikte, diplomasi ilişkileri artmış, antlaşmanın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm diplomat ve devlet adamlarına nişan verilmiştir.

Nişan Teatisi

İlk nişan teatisi, 20 Mayıs 1858 tarihinde Brezilya tarafından Osmanlı padişahına Kroçira (*Imperial Order do Cruzeiro*) nişanının murassa' kırat

³ Antlaşmanın metni için bakınız. BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *Nâme-i Humâyûn Defteri*, no. 12/2,

Hüküm, 68, s.174-176; BOA, A.DVN.NMH, Dos.41, no.3; Ek.1

⁴ BOA, HR.SYS, (*Hariciye Nezareti Siyasi Kısım*), Dos.76, no.4, Lef.11; BOA, HR.SYS, Dos.77, no.25, Lef.10.

⁵ BOA, HR.HMŞ.İŞO, (*Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası*), Dos.33/2, no.2.

kordonu, Brezilya imparatoruna da Mecidiye nişanı verilmesiyle başlamıştır. Nişanlar iki ülkenin Londra elçileri aracılığı ile teati olunmuştur⁶. 29 Temmuz 1858'de de , Brezilya Prensi Adlir ve antlaşmanın imzalanmasında katkıları olan birçok diplomat ve devlet adamı Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmiş , onlara değişik rütbelerden Mecidi nişanı takdim edilmiştir. Nişan takdim edilen kişiler ve nişan rütbeleri şunlardır:

Kimliği	Nişanının rütbesi
Meclis-i Vükela reisi Marki Daliz	1.rütbeden mecidi
Brezilya'nın Londra orta elçisi Carvalho Moreira	" " "
Umur-u Ecnebiye Nezaret Müsteşarı Azo Mabati	2. " "
Londra Elçiliği 1. katibi Şövalye Ekyar de Nedelvar	3. " "
Umur-u Dahiliye Nazırı Vikont Umara	1. " "
Londra Elçiliği eski 1. katibi Şövalye de Liz	3. rütbeden mecidi
Londra Elçiliği 2. katibi Şövalye Sevaris de Suza	4. " "
Elçilikten Mösyö Madrer ve General Şaven	2. " "
General Flacnik oğlu Yani Filarci	5. " "
Londra Sefareti 1. maiyyet katibi Şövalye Perira	
Avusturyalı Prens Kindergin Dover ve yaveri	
Baron Manok.	4. " "
Kaymakam İslandrck	4. " "
Brezilya Devleti Müsteşarı Vikont de Lorange	1. " "
Brezilya Devleti Müsteşarı Filibe de Koberoz	
Contino Monazo	1. " "
Brezilya Devleti Teşrifatçısı Pavlo Barond de Silva	2. " "
Brezilya Devleti Yabancılar Kalemi Zabitanından	
Grad Lagosi	3. " "
Brezilya Zabitanından Jozefrendo de Email	3. " "
Zabitanadan Aleksandr Alfonsi de Carvalho	3. " "
Zabitanadan Antonio Jozefo Pertino de Marali	3. " "
Zabitanadan Vicente Antonio de Costa	3. " "

⁶ BOA, *İrade Hariciye*, no.8298, Lef.1-3

Brezilya'nın Londra Elçiliği ataşelerinden

Berie de Carval

5. “ “

Brezilya'nın Londra Elçiliği ataşelerinden

Vilnok de Calaro

5. “ mecredi⁷.

Brezilya İmparatoru, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerden duyduğu memnuniyet nedeniyle 1859 yılı başlarında Osmanlı padişahına bir dostluk namesiyle Croix du Sud nişanı göndermiş, Padişah Abdülmecid de 16 Mart 1859 tarihinde İmparatora bu davranışından dolayı birinci rütbeden mecredi nişanı ile iki nâme-i humâyûn göndermiştir⁸. 1860 Eylül'ünde Brezilya'nın Paris'teki elçisi Marki Daliz Bevan'a da antlaşmada gösterdiği gayret ve hizmetinden dolayı birinci rütbeden mecredi nişanı verilmiştir⁹. Bu nişanların tüm masrafları da Masarif Muhasebesiyle, Hazine-i Hassa Sergi Muhasebesi'nden karşılanmıştır¹⁰.

İlişkilerin Gelişmesi

İki ülkenin üst düzey yöneticileri arasında, karşılıklı nişan teatileriyle güçlenen dostluğun, XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Brezilya İmparatoru II.Pedro, 1861 yılında bir torununun doğmasından duyduğu sevinci Osmanlı padişahıyla paylaşmak istemiş, 30 Mart 1861 tarihinde padişaha gönderdiği namede, kızı Prenses Dona İzabel'in bir erkek çocuk dünyaya getirdiğini ve Lui Maria Philippe Pedro isminin verildiğini bildirmiştir¹¹.

II.Pedro, 1831-1889 yılları arasında hükümdarlık yapmış, 1872 yılında bir ihtilâl ile görevinden uzaklaştırılmış, ancak aynı yıl içerisinde iktidarı tekrar ele almıştır. Osmanlı Devleti'nin Paris Elçiliği 25 Ekim 1872 tarihinde Dersaadet'e gönderdiği bir tahriratta, İmparatorun 22 Ağustos 1872 tarihinde Rio de Janeiro'ya tekrar dönerek görevine başladığına ilişkin bilgi vermiştir¹².

⁷ BOA, A.DVN.MHM, (Divan Mühimme Kalemi Evrakı), Dos.25, no.16; BOA, A.DVN, Dos.133, no.2; BOA, A.DVN.MHM, Dos.27,no.35.

⁸ BOA, A.AMD, (Amedi Kalemi Evrakı), Dos.90, no.11, Lef.1-3.

⁹ BOA, A.DVN.MHM, Dos.32, no.6.

¹⁰ BOA, A.DVN.MHM, Dos.25, no.16

¹¹ BOA, Y.PRK.HR, (Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı), Dos.3, no.3, Lef.1-2.

¹² BOA, Y.PRK.HR, Dos.11, no.48.

Ülkesindeki siyasi çalkantıyı yatıştıran imparator iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine doğrudan katkıda bulunmak amacıyla 1875 yılında İstanbul, Suriye ve Kudüs'ü ziyaret etmiş, bu ziyaretinde kendisine gösterilen ilgiden memnun kaldığı için 28 Aralık 1876 da ülkesinden bir teşekkür mektubu göndermiştir¹³.

Bu girişimlere rağmen iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacak olan konsoloslukların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. XX. yüzyılın başında Brezilya'nın Osmanlı Devleti'nde üçü Mısır'da (Mansure, Tanta ve Kahire) biri de Yafa'da olmak üzere dört konsoloshanesi, Osmanlı Devleti'nin de Brezilya'da Sao Paulo ve Rio de Janeiro'da olmak üzere iki şehbenderliği bulunuyordu¹⁴. Brezilya, 1909 yılından itibaren Beyrut ve İstanbul'da da elçilik açabilmek için yoğun çaba göstermiş ancak izin alamamıştır.

Brezilya'ya Göç Nedenleri

Brezilya'nın dört konsoloshanesinin de Ortadoğu'da bulunması, bu ülkede ikamet eden yüzbinden fazla Osmanlı vatandaşının büyük bölümünün bu bölgeden gitmiş olmasıyla da ilgilidir. Yukarıda da değinildiği gibi nüfus arttırmak ve kahve tarımına işçi temin etmek amacıyla teşvik uygulayan Brezilya, Osmanlı ülkesinden ve Avrupa'dan yüzbinlerce işsiz, fakir, ülkesine kırılmış ve maceracı insanı topraklarına çekebilmiştir. Bu ülkede bulunan Lübnanlı muhacirler, sayılarının fazla olması nedeniyle Osmanlı Hükümeti'ne mektuplar göndererek Sao Paulo Baş Konsolosluğu'na yabancı dillere aşina Hristiyan bir Arabın atanmasını istemişlerdir¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin Brezilya Başşehbenderi Münir Süreyya, Brezilya'ya olan ilginin ve göçün nedenini, 15 Nisan 1913 tarihinde Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu tahriratta tüm açıklığı ile anlatmakta ve şöyle demektedir:

"Brezilya Hükümeti'nin temel iç politikası kahve ziraat ve ticareti esasına bağlıdır. Bu nedenle bütün çabası, gayreti, düşüncesi, içeride kahve ziraatında çalışacak sağlam kulların çoğaltılmasına, dışarıda, yetişen o kahveyi satın alacak tüccar ve topluluğun katlanarak arttırılmasına yöneliktir. Kah-

¹³ BOA, YPRK.HR, Dos.1, no.13.

¹⁴ BOA, HR.SYS, Dos.76, no.4, Lef.9.

¹⁵ BOA, DH.İD, (Dahiliye Nezareti İdare Kısmı Evrakı), Dos.85, no.37.

venin buraca sahip olduğu fevkalade önemi ispat etmek için geçen sene Brezilya dışına gönderilen Sao Paulo ürünü kahvelerin 1 milyar frank altın akçe tuttuğunu ve sadece kahve yüzünden Sao Paulo memleketine bir sene zarfında bu kadar büyük bir meblağın girdiğini söylemek yeterlidir zannedirim. Bugün burada o kadar çok para var ki, bu para çokluğu bir saadet buhranı yaratmaktadır. Kahve meselesi buraca hayat meselesidir. Bunun için hükümet, her şeyden önce kahveyi düşünür ve kahvenin ziraat ve ticaretini sağlamak için maddi ve manevi ne yapmak gerekirse yapar. İlkönce ziraat durumunu dikkate alır. Ziraatın yapılması sağlam işçilerin çokluğuyla mümkün olduğundan bütün kuvvetini ve imkanlarını buraya çiftçi getirtmeye sarfeder.

İkinci olarak, yetişen kahveyi dışarıya satmayı asıl görevi olarak bilir. Bunun için Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve diğer ülkelerde kahvenin kabul görmesi için önlemler alır, müşteriler bulmaya gayret eder. İşte bu iki yol Sao Paulo Hükümeti'nin iç ve ekonomik politikasını oluşturur ve hiçbir hükümet, başkanı, bakanları kim olursa olsun bu yolu izlemekten bir an geri kalmaz.

Amaca ulaşmak için hükümetin birinci silahı propagandadır. Bu propagandanın Avrupa'ya ait kısmı, bazı büyük başkentlerde oturan komiserler vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu komiserler, siyasi sığata sahip olmakla beraber Avrupa'da Sao Paulo Hükümeti'nin murahhasları olarak tanınmışlar ve Brezilya elçileri aracılığı ile her yere girip çıkmak hakkını kazanmışlardır. Sao Paulo Hükümeti, Avrupa'yı dörde ayırarak Viyana, Berlin, Paris ve Brüksel şehirlerine birer komiser göndermiş ve bu komiserlerin maiyetlerine bir çok da memurlar vermiştir. Bu komiserlerin görevi propagandadır. Bu propaganda ikiye ayrılır. Birincisi, Sao Paulo Hükümeti dahilinde kahve ziraatında çalışmak üzere Avrupa'dan mümkün olduğu kadar buraya adam çağırarak, ikincisi, Sao Paulo kahvesinin ihracatını arttırmak.

Bu komiserliklerin yönetim bölgesi, Macaristan'dan başlamak üzere bütün Batı Avrupa'yı kapsamakta olup, Yakındoğu ile Rusya şimdilik buraya dahil değildir. Bunların birinci başarı silahı paradır. Bu komiserliklere hükümet tarafından çok fazla kredi açılmış olduğundan propaganda gayet geniş surette yapılmaktadır. Bunun için önce, her ülkede birçok önemli gazetelere tahsisat verilmekte ve kahveye ilişkin oldukça mübalağalı makaleler yazdırılmaktadır. İkinci olarak, her ülkenin en ileri gelenlerinden bazı kişiler, para ile dârü'l-fünûnlarda (üniversiteler), ilim meclislerinde, ticari mahfil-

lerde Brezilya lehinde, Brezilya'nın güzelliği, zenginliği hakkında birçok yalanla dolu konferanslar vermektedirler. Üçüncü olarak, komiserlikler yine para ile Avrupa'nın hatırı sayılır yazarlarına Brezilya ve Sao Paulo lehinde birçok mübalağalı, yalanla dolu kitaplar yazdırarak bedava olarak her tarafa yaymakta, her tarafta binlerce dağıtmaktadır.

Bu şekilde ziyafetler vermek, tasvir edilmiş kartpostallar, güzel güzel resimler, mükemmel haritalar, çığ, pişmiş kahve dağıtmak gibi değişik vasıtalar da eklenmekte olduğundan, çaresiz fakirleri aldatarak Brezilya'ya çağırarak hususunda bu propagandanın ne kuvvetli bir neden oluşturduğu meydana çıkar.

Sao Paulo'ya çağıracağı çiftçilere hükümet yol masraflarının iadesini, ziraat aletlerinin dağıtımını, toprak verilmesini bol keseden vaat etmekte olduğundan, her sene yüzbinlerce zavallıyı buraya getirmek hususunda zorluk çekmemektedir. Geçen sene zarfında sadece Sao Paulo Eyaleti'ne Avrupa'dan 104000 fakir çiftçi getirilmiş ve bu zavallılar Brezilya cehennemine atılmışlardır.

Hükümet bu propaganda için birçok para sarf etmekte ve bu parayı Santos Limanı'ndan vapurlara yüklenen her kahve çuvalı başına aldığı beş frank vergiden ödemektedir. Sao Paulo Hükümeti'ne ait olan bu verginin geçen sene zarfında 160 milyon frank olduğunu söylersem hükümetin propaganda için yılda 20-30 milyon frankı ne kadar kolaylıkla harcayabileceği anlaşılır.

Sao Paulo Hükümeti, çiftçilerini çoğaltmak için gözlerini, Balkan Savaşı nedeniyle çıplak ve sefil kalan Rumeli muhacirlerimize de dikmiştir. Türk unsurunun sağlam, kanaatkar ve genellikle çiftçi olması, onları başka unsurlara tercih ettirmekte ve Osmanlı Hükümeti'nin o çaresizleri yerleştirmek hususunda parasızlık yüzünden karşılaştığı zorluk, Sao Paulo Hükümeti'ni bu yola sevk edecektir.

Brezilya elçileri ve söz konusu komiserlikler aracılığı ile elçilerimize başvurularak Türk muhacirlerinden yılda birkaç bin kişinin Brezilya'ya nakli hususuna hükümetten izin istenecek olursa, hükümetimizin gayet uyanık davranarak muhacirlerin hukukunu buraca ciddi olarak savunacak ve koruyacak bir sözleşme imza ve teati etmeden onların buraya gelmelerine izin vermemesi gerekir"¹⁶.

¹⁶ BOA, HR.SYS, Dos.77, no.25.

Brezilya Hükümeti, ülkesine girişleri kolaylaştırmak için olsa gerek, pasaport dahi istememiş, hamilinin kimliğini gösteren bir belgeyi yeterli görmüştür¹⁷. 1850'lerden, itibaren ülkeye Avrupa'dan sürekli göçmen gelmesinin XIX. yüzyılın sonlarında yerlilerle yaratmaya başladığı sosyal ve ekonomik sorun, imparator II. Pedro'nun yönetim anlayışından hoşnut olmayan rahipler, muhafazakarlar, liberaller ve büyük toprak sahiplerinin muhalefetiyle birleşince, ülkede siyasal kriz yaratmış ve 1889 da imparatorluğun yıkılıp cumhuriyet rejimine geçilmesine neden olmuştur¹⁸.

Brezilya'daki bu siyasal karışıklık döneminde Osmanlı Hükümeti, 1889-1891 yılları arasında bu ülkeye herhangi bir elçi ve şebkender atayamamış, bu ülkede bulunan Osmanlı vatandaşlarının bir yıl içinde Osmanlı uyruklu olduklarını resmi evrakla kanıtlamalarında yardımcı olmak üzere 1858 tarihli Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması'nın Divan-ı Humayûn Kalemî'nce onaylanmış bir suretini Sao Paulo Şebkenderliği'ne göndermiştir¹⁹.

İlişkilerde Olumsuz Gelişmeler

İmparatorluk döneminin sona erip cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte, imparatorluk döneminin politik anlayışlarının gözden geçirildiği ve göçmenler konusunda yeni yaklaşımlar sergilendiği görülmektedir. 1889 yılında cumhurbaşkanlığına seçilen Mösyö Manuel Ferraz de Campos Salles, 15 Kasım 1898 tarihinde Osmanlı padişahına, selefi Dr. Prudente J.de Moraes Barros'tan görevi devraldığını ve iki ülke arasındaki ilişki ve dostluğun sürmesini istediğini bildiren bir name göndermiş ise de, her iki ülkede ortaya çıkan yeni anlayışların da etkisiyle dostane ve sıcak ilişkiler döneminin yerini serinliğe bıraktığı anlaşılmaktadır²⁰.

İki ülke ilişkilerindeki eski dostluğun azalmasına neden olan anlayışlardan Osmanlı Devleti'nin payına düşen kısmı ise, ülkede kapitülasyonlara

¹⁷ BOA, DH.MB.HPS.M, (Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emîriyye Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı), Dos.6, no.29.

¹⁸ Brezilya'ya 1850-1900 yılları arasında çoğunluğu Alman,İspanyol, Suriyeli ve Lübnanlı olmak üzere yaklaşık 5 milyon göçmen gelmiştir. İçlerinde pek çok zanaatçı,esnaf ve sanayi işçisinin bulunduğu göçmenlerin geldikleri ve yerleştikleri yerler, bunlarla ilgili çıkarılan yasalar, izlenen tarım politikası, gelir dağılımları ve ülkeye olan sosyo-ekonomik etkilerine ilişkin 23 Mart 1872 tarihinde Rio de Janeiro'da E. Constantine H.Phipps tarafından "Emigration To Brazil" adlı 27 sayfalık bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor için bkz. BOA, HR.SYS, Dos.75,no.7.

¹⁹ BOA, HR.HMŞ.İŞO, Dos.33/2, no.4, Lef.1.

²⁰ Cumhurbaşkanı Salles'in namesinin metni için bkz. BOA, Y.A.RES, (Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı), Dos.98, no.39, Lef.6; Ek.2.

karşı oluşan tepkiler sonucu izlenmeye başlanan ticari politikaları. Özellikle XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren, kapitülasyonlardan kurtulmanın ve aynı yüzyılın ikinci yarısında imzalanan ticaret antlaşmalarının yabancılara tanıdığı imtiyazların kısıtlanmasının yolları aranıyordu. Bu amaçla 1896 yılından itibaren, ilk kez diplomatik ilişki kurulacak ülkelere öncelikli olarak Avrupa devletler genel hukuku kurallarına uygun, eşitlik ve karşılıklılık esasına dayanan, metninde önceki antlaşmaların imtiyazlarından ve kapitülasyonlardan söz etmeyen konsolosluk sözleşmeleri imzalanması şartı koşuluyordu. Bu şekilde bir protokol imzalanmadan, yeni ticaret antlaşmaları imzalanmayacak, ülkenin hiçbir yerinde konsolosluk veya elçilik açılmasına izin verilmeyecekti²¹.

Osmanlı Hükümeti'nin bu konuda kararlı olduğu görülmeye başlanmıştır. Brezilya'nın, 1911 yılında İstanbul'da elçilik açma isteğini Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin arabuluculuk girişimlerine rağmen 10 Haziran 1911 tarihinde reddetmiş²², aynı ülkenin ertesi yıl Beyrut'a atadığı konsolos Mösyö Kuniya'nın *exequatörünü* vermayerek elçiliğini tanımamıştır²³.

Brezilya, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar konusundaki duyarlılığını ve kararlılığını konsolosluk açma isteklerinin kabul edilmemesinden önce de anlamış gibi görünüyordu. Hatta 1909 yılında Osmanlı Devleti'ne iki ülke arasında 1858 antlaşmasının yerine geçecek yeni bir ticaret antlaşması veya tahkim sözleşmesi imzalanmasını teklif etmiş, Osmanlı Devleti'nin böyle bir antlaşmanın imzalanabilmesi için öne sürdüğü koşulları da kabul ettiğini bildirmişti. Bu koşullar şunlardı:

Tahkim sözleşmesinden önce 1858 tarihli ticaret antlaşmasının Brezilya'ya sağladığı imtiyazlar fesh edilmeli ve onun yerine Avrupa devletler hukukuna dayalı bir ticaret antlaşması imzalanmalıdır. İmzalanacak bu antlaşma da, tahkim sözleşmesiyle birlikte aynı anda yürürlüğe girmelidir. Osmanlı Devleti'ne göre, bu koşullar yerine getirilmeden imzalanacak olan bir tahkim sözleşmesi diğer devletlerin de emsal göstererek yararlanma ve imtiyazlarını genişletme çabası göstermelerine neden olacaktır²⁴.

²¹ BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, Dos.33/2, no.1, lef.2.

²² BOA, *HR.SYS*, Dos.76, no.4, Lef.4.

²³ BOA, *a.g.belge*, Lef.5.

²⁴ BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, Dos.33/2, no.4, Lef.2-6. Bu sakınca belgede şöyle ifade edilmektedir. "1858 tarihinde Brezilya Hükümeti ile münakid muâhedenâmenin hükümet-i mezkûreye bahşeylediği hukuk ve imtiyâzâtı fesh veya ilga edilmedikçe bir tahkim mukâvelenâmesi akdi düvel-i sairinin de bundan bil-istifade mukâvelât-ı mûmasile akdine talip olarak bazı mesâil-i esâsiyyeyi ve tevsi-i imtiyâzâta müteallik birtakım umûr ve husûsatu hükûm tarikiyle tesviye etmeye kıyam etmelerine intâc edebileceği...", BOA, *a.g.b*, Lef.5.

Brezilya'nın bu koşulları kabul ettiğini Roma elçisi aracılığı ile bildirmesinden sonra iki ülkenin Roma elçileri arasında görüşmeler başlamış ve sonunda bir taslak hazırlanmıştır. İncelenmek üzere İstişare Odası'na gönderilen taslak kabul edilebilir bulununca son karar için Sadaret'e gönderilmiştir²⁵.

Bu taslağın Sadaret tarafından onaylanmadığı, Brezilya'nın 1910 ve daha sonraki yıllarda bu tür bir antlaşmanın yapılması için sürdürdüğü girişimlerden anlaşılmaktadır. İki ülke arasında imzalanamayan tahkim ve ticaret antlaşmasının görüşmeleri bu kez Londra ve Berlin elçiliklerinde sürdürülmüş, ancak Brezilya Hükümeti'nin imtiyaz isteğini tekrar gündeme getirmesi ve Dışişleri Bakanı Baron de Branko'nun ölümüyle çıkmaza girmiştir²⁶. Osmanlı Devleti'nin Brezilya Başşehbenderi Münir Süreyya, 27 Şubat 1912 tarihinde göndermiş olduğu resmi arızada, ticaret antlaşması görüşmelerinin, şehbenderliğin maslahatgüzarlığa dönüştürülmesi ve Sao Paulo'da ikamet etme şartı getirilmesinden sonra burada devam ettirilmesini teklif etmiş ise de uygun görülmemiştir²⁷.

Brezilya'daki yeni rejimin göçmenler politikası da yavaş yavaş değişmeye başlamış, göçmenler hakkında izlenen politikalar, göçmenlerin geldikleri ülkelerle Brezilya arasında sorunlar çıkarmaya başlamıştı. Bu, Osmanlı göçmenleri için de geçerli idi. Cumhuriyet hükümetleri, 1858 antlaşmasının bazı hükümlerine aykırı davranarak Osmanlı Hükümeti'nin antlaşmayı tek taraflı fesh etmesine zemin oluşturuyorlardı. Sao Paulo Şehbenderliği, 4 Mayıs 1909 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, 1858 tarihli ticaret antlaşmasının, Brezilya'daki Osmanlı vatandaşlarının hukuk ve çıkarlarını istenilen düzeyde koruyamadığını, bu nedenle devletler hukuku genel kuralları çerçevesinde değiştirilmesini veya tamamen fesh edilmesini istemiştir. Şehbenderlik, Osmanlı vatandaşlarının uğradığı hak ve menfaat kayıpları hakkında şu bilgileri vermektedir.

Brezilya Hükümeti'nin 14 Mayıs 1908 tarih ve 6948 numaralı tâbiyyet yasası, Osmanlı vatandaşlarının hukukunu bozmakta ve aleyhte yeni bazı hükümler içermektedir. Brezilya'da Osmanlı ana ve babadan doğan çocuklar yerel memurlarca Brezilya uyruklu kabul edilmekte ve ana veya babadan biri

²⁵ BOA, HR.SYS, Dos.76, no.4, Lef.1.

²⁶ BOA, HR.HMŞ.İŞO, a.g.b, Lef.4.

²⁷ BOA, HR.SYS, a.g.b, Lef.6.

öldüğünde veresinin hukukunu korumakla görevli şehbendere haber verilmeksizin keyfi olarak terekesi yazılmaktadır.

Brezilya uyruklu kabul edilen bu çocuk, rüşt yaşına eriştiğinde Osmanlı yasaları gereğince askerlik hizmetini Osmanlı Devleti'nde yapması gerektiği halde, Brezilya Hükümeti tarafından askere alınmaktadır.

Brezilya'ya göç eden bazı Osmanlı vatandaşları, Brezilya vatandaşı gibi seçimlerde oy kullanmaktadırlar. Oysa yerel seçim nizamnamesinde, yabancı seçmenler Brezilya uyruklu kabul edilerek asker alma cetveline dahil edilmekte ve hizmet edecekleri yazılmaktadır. Yerel nizamlar gereği seçmen olmak isteyen yabancılar, önce Brezilya vatandaşlığı hakkını kazandıktan sonra seçmen olmakta iken hükümet vatandaşı sayısını arttırmak amacıyla bunun tersini yaparak önce seçim cetveline dahil edip, sonradan Brezilya tâbiyetine geçirmektedir. Osmanlı Hükümeti'nin izni olmadan yapılan bu şekildeki tâbiyet terki, Şehbenderlikçe kabul edilmediğinden bunların halen Osmanlı vatandaşı olduğu iddia edilmekte, bu da hükümetle Osmanlı memurları arasında sürekli anlaşmazlığa neden olmaktadır.

Şehbenderlik, 1858 antlaşmasının değiştirilmesi durumunda bu sorunların yapılacak bazı düzenlemelerle de giderilebileceğini bildirmektedir. Düzenlemede, Brezilya'ya hicret ettikten sonra birinci batundan doğan çocuklar Osmanlı uyruklu kabul edilmeli, Avrupa devletleri nezdinde olduğu gibi rüşt yaşına eriştiklerinde de tâbiyet hakkı kendi seçimlerine bırakılmalıdır.

Ölen bir Osmanlı vatandaşının terekesi, yerel memurların mühürlemesi esnasında şehbendere bildirilmeli, tereke şehbendere veya resmi vekiline teslim edilmelidir. Böylece ölen Osmanlı vatandaşlarının varislerinin hukuku korunmuş olacaktır. Brezilya Hükümeti'nin İtalya ile 19 Ağustos 1876 tarihinde Rio de Janeiro'da imzalamış olduğu ticaret antlaşmasıyla konsolosluk sözleşmesinin 16. 17. 18. 19. ve 32. maddelerinde bu şekilde hükümler bulunmaktadır. Bu antlaşmalar hakkında bilgi edinilmek istenirse Sao Paulo eski şehbenderi Fuad Muzaffer Bey'in daha önce vermiş olduğu muhtura gönderilebilecektir²⁸.

Şehbenderliğin bu bildiriminden sonra, yapılacak muhtemel düzenlemede yararlanılmak ve bilgi edinilmek üzere 1869 tarihli ve halen yürürlükte olan Osmanlı Tâbiyyet Nizamnamesi'nin Fransızca tercümesi Brezilya'ya gönderilmiş, nizamnamenin şu maddesine de dikkat çekilmiştir:

²⁸ BOA, HR.SYS, Dos.75, no.14, Lef.1.

Osmanlı tebaasından bir kimse, irade-i seniyye ile tâbiyyet değişikliği iznini içeren resmi ruhsatname almadıkça Osmanlı tebaası sayılır ve ülkeye döndüğünde ecnebi tâbiyyeti iddiası geçersiz olur. İzinsiz tâbiyyetini terk eden veya yabancı bir devletin hizmetine giren kişiyi hükümet isterse tâbiyyetten düşürür. Bu şekilde irade-i seniyye ile tâbiyyetten düşürülecek kişilerin Osmanlı ülkesine dönüşü yasak olduğu gibi, vakıf türünden gayr-ı menkul malları düşer²⁹.

Şehbenderliğin bu raporundan sonra bir süre daha gelişmeleri izleyen Osmanlı Hükümeti, 5 Şubat 1858 tarihli Dostluk, İkamet, Ticaret ve Seyri Sefâin Antlaşması'nın 7 Şubat 1911 tarihinden itibaren fesh edildiğini bildirmiş, antlaşma, 11. maddesi gereği 12 ay daha uygulamada kaldıktan sonra 7 Şubat 1912'de resmen yürürlükten kalkmıştır.

Antlaşmanın yürürlükten kalkmasından hemen sonra, Osmanlı ülkesindeki Brezilya tebaası ve malları hakkında nasıl işlem yapılacağı gündeme gelmiş, Meclis-i Vükela, İstişare Odası'nın da görüşünü aldıktan sonra 27 Mart 1912 tarihinde 87 numaralı tezkere ile Brezilya'ya "en ziyade müsaadeye sahip millet" muamelesi uygulama kararı almıştır. Bu arada Brezilya'nın Osmanlı mallarına uygulamakta olduğu gümrük vergileri araştırılacak, vergi oranları yüksek ise düşürülmesi için girişimde bulunulacak, olumlu sonuç alınmazsa Brezilya mallarına tarife-i mütefâvite (çeşitlilik tarifesi) uygulanacaktır. Sao Paulo Şehbenderliği'nin yaptığı araştırmalardan Brezilya'nın, yabancı mallarına iki çeşit gümrük vergisi uyguladığı, ülkede üretilen yabancı mallarından yüksek vergi aldığı, ülkede üretilmeyen ve çiftçilerin gelişmesine katkıda bulunacak yabancı mallardan vergi almadığı ve ithaline izin verdiği, vergi indirimini sadece Amerikan mallarına uyguladığı, Osmanlı mallarından % 11 den fazla vergi almakta olduğu anlaşılmıştır.

Osmanlı Hükümeti, kendisinin kabul ettiği % 11 oranının üzerinde vergi alan Brezilya Hükümeti'nin uygulamasını çok yüksek bulmuş ve en ziyade müsaadeye sahip millet muamelesini uygulamaya mecbur olmadığını ifade ederek Brezilya malları hakkında tarife-i mütefâvite uygulanmasını Rüşmât Müdüriyet-i Umûmiyesiyle (Gelirler Genel Müdürlüğü) Umûr-u Ticariyye Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne (Ticari İşler Genel Müdürlüğü) bildirmiştir³⁰.

²⁹ BOA, a.g.b, Lef.2

³⁰ BOA, HR.HMŞ.İŞO, Dos.33/2, no.2, lef.6.

Meclis-i Vükela, aynı tarihte aldığı diğer bir kararla, 7 Şubat 1912 tarihinden geçerli olmak üzere Brezilya uyrukluların tâbi olacakları kuralları da belirlemiştir. Kurallar şunlardır:

1. Osmanlı ülkesindeki Brezilya vatandaşları, Avrupa devletler genel hukuku kurallarına tabi olacaklar ve Osmanlı vatandaşı muamelesi görecektir.

2. Brezilya Hükümeti, 1867 tarihli emlak istimlaki protokolünü imzalamadığı için Osmanlı ülkesinde ikamet eden Brezilya uyruklular önceden olduğu gibi emlak sahibi olamayacaklardır.

3. Brezilyalı suçluların tutuklanması, ikametgahlarının aranması hakimler huzurunda yapılacak, cevapları, mahkemelerdeki yargılamaları ve haklarında verilecek hükümler açık ve doğrudan olacaktır. Bunların himayesini üstlenen konsoloslar aracılık etmeyeceklerdir. Tutukluluk ve hapis hallerini Osmanlı hapishane ve tutukevlerinde geçireceklerdir. Para cezaları doğrudan tahsil edilecektir. İşledikleri suçların davaları, Osmanlı vatandaşlarının yargılandığı yetkili mahkemelerde görülecek, ancak tercüman hazır bulunduramayacaklardır.

4. Kaçak balık avcılığı gibi kaçakçılıktan yakalananların davası, idare meclislerinde görülecek, Brezilyalı şahitler, mahkemeler tarafından doğrudan şahitliğe davet edilecek, gelmedikleri takdirde Osmanlı şahitleri hakkındaki muameleye tâbi tutulacaklardır.

5. İstinaf ve temyiz muamelelerinde tıpkı Osmanlı tebaası hakkındaki gibi Temyiz Mahkemesi Ceza ve Dairesi'nin kararları infaz olunacaktır. Hukuk ve ticarete ait işlerde de Osmanlı tebaası gibi muamele görecektir.

6. Hukuki ve ticari davalar (1000 kuruş ve bundan daha aşağı tazminatı gerektirenler) Muhtelit Ticaret Mahkemelerinde değil, Osmanlı vatandaşlarının davasının görüldüğü Ticaret ve Hukuk Mahkemelerinde görülecektir.

7. Adli evrak gibi ilamların tebliğinde adliye memurları Brezilyalıların mesken ve ikametgahına aracısız girebileceklerdir.

8. Vilayetlerdeki Muhtelit Ticaret Mahkemelerinden verilen hükümler Dersaadet Birinci Ticaret Meclisi'nde temyiz edilebilecektir.

9. İflas eden Brezilyalıların işleri, Osmanlı Ticaret Mahkemeleri konsoloshane tercümanları aracı ettirmeksizin görülecektir.

10. 1858 antlaşmasının feshinden önce usulüne uygun olarak görülen cezai, hukuki ve ticari bütün davalarla ilgili işlemler, hükümden düştüğü güne kadar geçerli olacaktır. Bugünden sonraki işlemler, Avrupa devletler genel hukuku çerçevesinde yürütülecektir³¹.

Meclis-i Vükela'nın almış olduğu bu kararlar, Osmanlı Devleti'nde bulunan Brezilyalıların durumuna bir açıklık getirmiş ise de 1858 antlaşmasının yerine yeni bir ticaret antlaşması, tahkim sözleşmesi veya konsolosluk protokolünün imzalanamaması, Brezilya'daki Osmanlı vatandaşlarının Osmanlı Hükümeti'ne olan tepkilerini arttırmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin kendilerini sahipsiz bıraktığı ve ilgilenmediği düşüncesine kapılan bu topluluk Osmanlı Devleti'ne karşı gerek basın ve gerek diğer yollarla tenkit ve kötüleme kampanyası açmış, Osmanlı Hükümeti'nin seferberlik nedeniyle askerlik hizmetlerini yerine getirmeleri için yaptığı çağrıyı dikkate almamıştır. İki ülke arasında suçluların iadesine ilişkin bir sözleşme bulunmadığından ve devletler genel hukuku kuralları açısından asker firarilerin iadesi mümkün olmadığından bunlar hakkında herhangi bir işlem de yapılamamıştır³².

Yeni bir antlaşma imzalanamaması nedeniyle karşılaşılan bir başka sorun da, Brezilya'nın, Osmanlı Hükümeti'nin 14 Nisan 1914 tarihinde Sao Paulo Başşehbenderliği'ne atadığı Sami Arslan'a *exequatörünü* vermemesidir³³. Osmanlı Hükümeti, Brezilya'nın Roma elçiliği aracılığı ile Brezilya Hükümeti'nden Arslan'ın memuriyetinin onaylanmasını istemiş, Brezilya Hükümeti de, Osmanlı Devleti'nin Roma elçisi Mehmet Nabi Bey'e Beyrut konsoloslughuna izin verilmediği için bu kararın alındığını bildirmiştir. Mehmet Nabi Bey de 26 Mart 1915 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir tahriratla Brezilya'nın görüşünü aktarmıştır³⁴.

Sami Arslan, memuriyetinin onaylanmasına engel olan bu sorunun giderilmesi için 22 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne bir tahrirat göndermiş, hükümet de 3 Aralık 1914 tarihinde Arslan'a verdiği cevapta Japonya'nın, konsolosluk protokolü imzalanmadan imtiyaz ve kapitülasyonlardan yararlanmak amacıyla Osmanlı Devleti'ni nasıl tehdit ettiğini hatırlatarak, basiretli davranılması gerektiğini, konsolosluk protokolüne denk bir

³¹ BOA, *DH.İD*, Dos.61-1, no.22, Lef.1-3; BOA, *HR.SYS*, Dos.76, no.4, Lef.7-9; BOA, *MV*, (*Meclis-i Vükela Mazbataları*), Dos.163, no.6.

³² BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, Dos.33/2, no.1, Lef.1.

³³ BOA, *İrade Hariciye*, Dos.356, no.6; BOA, *HR.SYS*, a.g.b, Lef.14.

³⁴ BOA, a.g.b, Lef.11.

sözleşmenin imzalanmasından ve kapitülasyon imtiyazlarından yararlanmayacaklarına ilişkin taahhüt alındıktan sonra nota teatisine girişilebileceğini bildirmiştir. Fakat Brezilya'da çok sayıda Osmanlı vatandaşının bulunduğunu göz ardı edemeyen hükümet, Brezilya Hükümeti'ne Yafa Konsülatosu'nu lağvetmesi şartıyla Beyrut'ta konsülato açmasına izin verebileceğini bildirmiştir³⁵. Bu cevaptan sonra 15 Mayıs ve 30 Temmuz 1915 tarihlerinde 4860/403 ve 1047/22 numaralı tahriratlarla Roma elçiliğinde, 25 Kasım 1915 tarihinde de 36291 ve 36430 numaralı müzakerelerle Berlin elçiliğinde Brezilya ve Osmanlı elçileri arasında nota alışverişleri yapılmıştır³⁶.

İki ülke arasında bir türlü sonuçlandırılmayan görüşmelerin bu kadar uzamasından ve belirsizliğin devam etmesinden kaygı duymaya başlayan Brezilya Başşehbenderi Münir Süreyya, 20 Ekim 1913 tarihinde Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu resmi arzıda Brezilya'daki tüm Osmanlı şehbenderlerinin *exequatörlerinin* geri alınması tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını bildirmekte ve belirsizliğin Osmanlı Devleti açısından yol açabileceği olası tehlikelere dikkat çekmektedir. Arızada şöyle denilmektedir:

"Brezilya'da ikamet eden Osmanlı tebaası, hem bizim hakkımızda kötü düşünmekte hem de cahildir. Zaten layıkıyla korunamayan hukukları konsolosluk nedeniyle tamamen yüz üstü bırakılırsa merkezi hükümete ve Türklere karşı olan duygu ve ilgisizlikleri artacak, gerek Brezilya'da çıkarmakta oldukları onüç Arapça gazete ve gerek Suriye'ye yazdıkları binlerce mektuplarla zihinleri zehirleyecekler, bu kötü propaganda da, Arap meselesiyle Suriye işlerine zararlı sonuçlar verdirecektir. Eğer Brezilya'da Osmanlı konsoloslukları açmak şimdilik mümkün değilse, şehbenderliklerin kapanmasından doğabilecek sakıncaları ortadan kaldırmak için dost devletlerden birine başvurarak Osmanlı hukukunun savunulmasını o devletin Brezilya'da ikamet eden konsoloslarına havale etmek çok yararlı olacaktır. Bu şekilde hareket edecek olursak, hem tebaamıza karşı küçük düşmemiş olur, hem de onların hukuklarını elden geldiğince korumaya devam etmiş oluruz. Yalnız Brezilya'da işi az olan konsoloslukları seçmek gerekir".

Münir Süreyya arızasında, Brezilya ile işlerin yolunda gitmediğini, Osmanlı Hükümeti'nin Brezilya'nın Beyrut'a atadığı konsolosa 7-8 aydır *exequatör* vermemesi nedeniyle iki hükümet arasında soğukluk başladığını,

³⁵ BOA, HR.HMŞ.İŞO, a.g.b, Lef.2,3.

³⁶ BOA, a.g.b, Lef.4.

Brezilya Hükümeti'nin kendisinin resmi yazılarına cevap bile vermediğini, 20 Mart 1913 tarihinde Rio de Janeiro Başşehbenderliği'ne atanan Cebel-i Lübnan asıllı Rızkullah Haddad'a *exequatörünün* verilmediğini, *exequatör* sorununun giderilemeyip belirsiz kalması üzerine Rio de Janeiro'da yayımlanan Arapça gazetelerin hemen "hükümetimiz bizi 5-6 aydır şehbendersiz bıraktı" şeklinde gereksiz, tenkitli, kötü niyetli makaleler yayımlamaya başladıklarını da bildirmektedir.

Brezilya Dışişleri Bakanlığı'ndaki Siyasi İşler Genel Müdürüyle yaptığı görüşmelerden, Brezilya Hükümeti'nin Dersaadet'e atadığı elçilerin kabul edilmemesi ve Beyrut konsolosuna *exequatör* verilmemesi nedeniyle Osmanlı Hükümeti'ne kırıng olduğunu anladığımı da bildiren Süreyya şöyle devam etmektedir:

"Rio de Janeiro'da beni ziyarete gelen tebaamızın tamamı konsolossuzluktan şikayet etmekte, Osmanlı Hükümeti'nin bir elçi veya maslahatgüzar atamaması nedeniyle nasipsiz ve korumasız kaldıklarını dile getirerek üzüntülerini bildirmektedirler. Bunları bize karşı büsbütün düşman etmemeyi, haklarını korumayı ve bize ısındırmayı kutsal bir vatan görevi kabul ettiğim için Siyasi İşler Genel Müdürüne ısrar ederek Rio de Janeiro şehbenderi Rızkullah Haddad'ın *exequatörünün* geçici olarak verilmesini sağladım. Ancak Genel Müdür, Beyrut konsolosu Mösyö Kuniya'ya derhal *exequatörü* verilmediği takdirde bunun geri alınacağını ve Brezilya'daki hiçbir Osmanlı konsolosuna *exequatör* verilmeyeceğini ısrarla belirtti. Bu nedenle bu iş hakkında Hariciye Nezareti'mizin süratle bir karar almasını istirham eylerim. Bu sorun sürüncemede kalırsa Rio de Janeiro şehbenderimize işten el çektirileceği kesin, Brezilya Osmanlı Başşehbenderinin sahip olduğu *exequatör*ün geri alınması da yakındır.

Brezilya'da ticari ve sosyal önemi olan ve büyük bir güç oluşturan yüzbin Osmanlı vatandaşını büsbütün bize düşman etmek taraftarı değilim. Özellikle tebaamızın para sahibi olduğu ve para ile her kötülüğün yapılabildiği göz önüne alırsa iyilikle bu adamları bize celbetmenin hükümet açısından hayırlı olacağından şüphem yoktur. Zaten mesele detaylı incelenecek olursa görülür ki, Suriye istiklali güdültüleri sadece Suriye dışında oturan Suriyelilerin teşvikiyle meydana gelmiştir. Zat-ı devletlerini temin ederim ki yalnız Brezilya'da yayımlanan onüç Arapça gazetenin bu işte büyük müdahalesi olmuştur. Cahil olan ve yaratılış gereği Türklere yatkın olmayan bu insanlar, bu gazetelerde gördükleri şeyleri kesin doğru hükmünde algılayarak, bize

karşı dostluklarını, düşmanlıklarını okudukları makalelerle ölçüp biçmektedirler. Ben gazetelerin bir kısmını bir çok zeminlerde ikna yoluyla iyi ile kötünün farkını göstermek suretiyle aleyhimizde bir şey yazmamaya sevk ettim, bu hususta başarılı dahi oldum, ancak kötü yazıları okumak, kötü nasihatleri dinlemek tebaamıza daha kolay ve daha makbul olduğundan aleyhimizde yazan gazetelerin, halkın zihninde daha etkili olduğu her gün görülmektedir. Bu gazeteler buradaki vatandaşlarımızı bu hale getirdilerse, Suriye'deki vatandaşlarımızı nasıl etkileyebilecekleri ise kolayca anlaşılır.

Bu gazetelerin Osmanlı vilayetlerine girmesini yasaklamak mümkün, ancak bu gazeteleri Brezilya'da okuyarak zehirlenen tebaanın Suriye'de oturan akraba ve dostlarına her hafta yazdıkları binlerce mektubu dağıtmamak mümkün değildir. İşte bu büyük mahzurların önünü almak için Brezilya'da ikamet eden tebaamızı bize ısıdırmak en doğru yoldur. Bunun en emin ve en kısa yolu da tebaamızın hukukunu savunmaktır”.

Süreyya, tebaanın hukukunun korunması için alınacak önlemleri de şöyle sıralamıştır.

1. Hariciye müsteşarının veya Süleyman Elbistanî (Brezilya'daki Osmanlı tebaasının saygı duyduğu itibarlı bir Osmanlı vatandaşı) Efendi'nin başkanlığında bir heyet oluşturularak Brezilya işleri acilen mütalaa edilmelidir.

2. Brezilya hükümetiyle askıda kalan ticaret muahedenamesi, elçilik açılması, şehbenderlerin hukuk ve görevleri esastan incelenerek kesin bir karara varılmalıdır. Anlaşma sağlanamıyorsa Brezilya Başşehbenderliği ve Rio de Janeiro şehbenderliği lağvedilerek tebaanın hukukunun korunması yerel yasalara bırakılmalıdır.

Eğer Brezilya ile uyuşmak mümkünse Rio de Janeiro'ya bir elçi veya maslahatgüzar, Rio de Janeiro'dan sonra siyasi, ekonomik ve ticari bakımdan ikinciliğe sahip Sao Paulo Eyaleti'ne mümkünse Arap asıllı bir şehbender, diğer bazı şehirlere de birer fahri şehbender atanmalıdır. Hislerime ve gözlemlerime göre bu iki yoldan birini seçmek zamanı çoktan gelip geçmiştir.

Münir Süreyya, Brezilya'da yayımlanan Arapça gazetelerin isimleri, düşünceleri ve eğilimleri hakkında da önemli bilgiler vermekte ve bir iki istisna dışında tamamının Suriye yanlısı politika izlediklerine işaret etmektedir. Gazeteler şunlardır:

“El-Fecr: Osmanlı Hükümeti'ne ve Türk milletine en düşman gazetedir.

El-Efkar: Bu da Osmanlı Hükümeti'ne ve Türk milletine en düşman gazetedir.

Ebu's-Suhûl: Osmanlı Hükümeti'ne ve Türk milletine düşman olmakla beraber, son zamanlarda şiddetli dili terk etmeye başlamıştır.

El-Amazon: Oldukça kötü niyetli bir gazetedir.

El-Cedid: Osmanlı Hükümeti'ne ve Türk milletine en dost gazete olup Brezilya'da çıkan gazetelerin en önemlisidir.

El-Mizân: Dost ve hayırhah gazetedir.

El-Ferâid: Dostluğa meyillidir.

El-Minare: Dostluğa meyillidir.

El-Kalemü'l-Hadidi: Yeni gazete olması nedeniyle hareket hattı daha bilinmiyorsa da bedhahlığa eğilimli görülmektedir.

El-Berîd: Tereddütlü

El-Adl: Ne dost ne düşman, renksiz

El-Mintad: Tereddütlü

Es-Siham: Tereddütlü".

Münir Süreyya arızasının sonunda Rio de Janeiro fahri şebbenderi Rız-kullah Haddad Efendi'ye *exequatörlüğü* olmamasına rağmen şebbenderlik işleri hakkında oldukça detaylı bilgi verdiğini, Osmanlı Hükümeti'nin Şili ve Peru Cumhuriyetlerinde ikamet eden çok sayıda Osmanlı tebaasını unutmamasını, bu ülkelerle de birer ticaret muahedenamesi veya hiç olmazsa birer konsolosluk sözleşmesi imzalamasını, ayrıca bir Amerika politikası olması gerektiğini de vurgulamıştır³⁷.

Brezilya'da Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapan gazetelerin Süreyya'nın bildirdiklerinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Meclis-i Vükela 25 Eylül 1910 tarihinde matbuat yasasının 35. maddesine dayanarak aldığı bir kararla Brezilya'da yayımlanmakta olan El-İstiklal³⁸, 6 Ağustos 1913' te Rio de Janeiro'da yayımlanan Elhamra³⁹, 28 Ekim 1913' te Sao Paulo'da yayımlanan

³⁷ BOA, HR.SYS, a.g.b, Lef.10; BOA, İrade Hariciye, Dos.63, no.5.

³⁸ BOA, MV, Dos.144, no.20.

³⁹ BOA, MV, Dos.179, no.60.

Benan,⁴⁰ 1 Ocak 1914'te Brezilya Santo Orientale'de Necip Yusuf Azuri tarafından çıkarılan Emniyetü'l-Arap⁴¹ adlı gazetelerin, Brezilya'daki Osmanlı vatandaşlarını Osmanlı Hükümeti aleyhine kışkırttıkları ve zararlı yayın yaptıkları gerekçesiyle Osmanlı ülkesine girişlerini yasaklamıştır.

Süreyya'nın bildirdiği gazetelerden El-Efkar'ın ülkeye girişi 7 Haziran 1913'te yasaklanmış⁴², ancak yayın politikasını değiştirdiği gerekçesiyle 10 Mayıs 1914 tarihinde giriş yasağı kaldırılmıştır⁴³.

İki ülke arasındaki konsolosluk ve antlaşma imzalanması sorununun giderilmesi çalışmalarını Münir Süreyya'dan sonra Sao Paulo Şehbenderi Sami Arslan sürdürmüş ise de Osmanlı Devleti'nin istediği şartlarda Brezilya ile bir konsolosluk sözleşmesi imzalamadan konsülato açılmasına kesinlikle karşı çıktığı 1915 ve 1916 yıllarında devam eden yazışmalardan da anlaşılmıştır.

Hariciye Nazırı Said Halim Paşa, Roma elçisi Nabi Bey'e, 15 Mayıs 1915 tarihinde gönderdiği tahriratta, Brezilya ile herhangi bir antlaşma imzalanmadan bu ülkenin Osmanlı Devleti'nde konsülato açmasına izin verilmeyeceğini Roma elçisine bildirmesini istemiştir⁴⁴. Sami Arslan'ın, iki yıldır *ex-quatörsüz* görev yapmakta olduğunu ve bu sorunun bir an önce giderilmesi gerektiğini isteyen 28 Ağustos 1916 tarih ve 1123 numaralı tahriratına da Osmanlı Hükümeti kayıtsız kalmıştır⁴⁵.

Tüm çabalara rağmen imzalanamayan antlaşmanın imzası Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. 8 Eylül 1927 tarihinde önceki sonuçsuz görüşmelere ev sahipliği yapan Roma'da, Türkiye-Brezilya Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.

SONUÇ

Devletlerarası ilişkilerde sürekli dostluk veya düşmanlığın olmadığı, ilişkilerin çıkar esası üzerine kurulduğu, XIX. ve XX. yüzyıl Osmanlı-Brezilya ilişkilerinde de görülmüştür. XIX. yüzyılda halen dünyanın sayılı büyük devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti, coğrafi olarak kendisine binlerce

⁴⁰ BOA, MV, Dos.194, no.18.

⁴¹ BOA, DH.KMS, (*Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti*), Dos.11, no.3.

⁴² BOA, MV, Dos.179, no.24.

⁴³ BOA, MV, Dos.188, no.21.

⁴⁴ BOA, HR.SYS, a.g.b, Lef.17.

⁴⁵ BOA, a.g.b, Lef.1-2.

mil uzaklıkta bulunmasına rağmen Orta ve Güney Amerika ülkelerinden Meksika, Küba, Şili, Peru, Arjantin ve Venezüela ile diplomatik ve ticari ilişkiler kurmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Hariciye ile ilgili fonlarda bulunan, Osmanlıca ve yabancı dillerde kaleme alınmış binlerce evrak, Osmanlı Devleti'nin Kuzey, Orta ve Güney Amerika politikasının açığa çıkarılması için çok iyi düzeyde Osmanlıca, İngilizce, Fransızca ve Portekizce bilen araştırmacıları beklemektedir. Meclis-i Vükela fonlarında, sadece Brezilya'da Osmanlı aleyhinde yayın yaptığı için ülkeye giriş yasağı konan gazetelerle ilgili kararlar değil, Arjantin, Meksika ve Küba'da Osmanlı aleyhine yayın yapan gazetelerin örnek nüshaları da bulunmaktadır. Bu kadar çok gazetenin ne amaçla, hangi finansmanla, çıkarıldığı, büyük çoğunluğunun niçin Osmanlı aleyhinde yayın politikası izlediği, özellikle Orta Doğu Bölgesi'ne düzenli olarak nasıl gönderildiği, söz konusu ülkelerde yaklaşık kaç Osmanlı vatandaşının bulunduğu, o ülkelerde sahip oldukları ekonomik, siyasal, sosyal mevki, nüfuz ve güçleri, yaşam biçimleri, buldukları ülkelerin sosyo-ekonomik ve siyasal yaşamına etkileri, oralarda kalan kuşaklarının bugünkü durumları, araştırılıp incelenmesi gereken önemli konulardır.

Brezilya'nın, günümüzden 120-130 yıl önce kahvesini tanıtmak için yaptığı çalışmalardan, bugün kendisini dünyaya tanıtmaya çalışırken içinde olan ülkemizin çıkaracağı pek çok dersler bulunduğu kanısını taşımamak mümkün değildir. Türkiye'nin Ulusal Mücadele yıllarındaki haklı davasını, o yıllarda başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Amerika ülkesine anlatmakta zorlanmasının, Türkler hakkında iyi ve olumlu kanaatler taşınmasının temelinde, sözü edilen gazetelerin yayın politikaları olabilir mi? Bu soruların yanıtlarını arayıp, bulduğumuz doğru yanıtları dış politikadaki karar alıcıların (decision maker) karar alma süreçlerine ışık tutması için onlara aktarmazsak, tarih tekerrür etmeye devam edecektir.

در درکار و برکو و سوانت که کسب بقیه برین نادیه امید یکبار در دولتیه معااهده سفایه تجاریه شد با یکری ممالکده چهل تیاره
 اسیاس منوع اولی بجمع بزوقده طریقک برینه برانجه و یکریک و شیور سائر بر دولتیک بنده سنلیک مانع اولر سفایه اعصا اولر بقدر
 فخورنی ماده طرفیه معااهده سفایه عربی لری دول تجاریه سفایه عربی لری سنان سده معاد اولر مراسم دوستی و عیاتی بر براری
 معارضه اهرابده یکبار در آنچه باج طرفیه معااهده سده برین عادت اولر بر سفینه دیگر برین مانع مویله فضا زره اولرین حقیق
 سده مذکوره که هفتت و بر طبری فونا نظیر معاوسته و همانته اولر بعد فخور تا بر بیخ اولر ایضا دانته هفده زهی برینا
 موالخ سائر دول تجاریه سفایه اسیاس حفصه جاری اولر صورتی معامله اولر بقدر انده برین مانع ایبو عیانه دوستی و عیاتی
 دستیر سفایک با لاج کمر اولر شرایطی بالفجوب قرار کبر اولر طرفیه معااهده شرایط مذکوره که نقدیضا در این تاریخ نسیاره
 اعتبارا اولر سده مدت وانده حکم طرفیه معااهده بری شرایط مذکوره که بیضیسان نفوس و شیور تعیین دیگر که
 سمالعبه ابرجیم و کیه مرعی اولر طومغه قرار در بشور در دولتیه ایبو معااهده شرایط مذکوره سنلیک نفوه و شیور تعیین طرفیه
 استغای تاریخ اعتبارا اولر ای ای سده ده طرفیه معااهده حفصه لازم اولر اولر بقدر خانته ایبو معااهده طرفیه
 تناسلیه بر جعاده طرفین تاریخ اعصا و تمیز اولر تاریخ حکم و مثال دولته شیور برین اسیاس اولر بعد و نقدیضا لری دخی
 تاریخ اعصا سده دره ای حکم و مکمل اولر تاریخ و ها اولر نوندره که نظایر اولر بقدر مدعی مذکوره نقدیضا لری تاریخ اعصا
 المنز کوه مردوخ موقع اهراب وضع اولر بقدر دیو عیاری اولر دره مواد مذکوره که لری المنز لیم تواننده اصول کبر لری ذره حاوی اولر
 ماده نقدی سده انیمج اولر بقدری شرایط مذکوره که خلاصه حرکت ظیوره کلمه کلنی سیه ایبو نقدیضا انیمج کبر و خف کلمه
 در روز تاریخ و تمیز اولر دره دولته ستاره ایبا طرفیه اعصا اولر که تجریانه ایوم اساطیر سده شهر سفایه اللعظم سده اربع
 وسیعیه و شانیه و لغتیه

Mehmet Temel

Mr. Ferraz de Campos Salles,
Presidente da Republica dos Estados Unidos do Brasil.

A Sua Magestade o Imperador
dos Othomanos.

Grande e Bom Amigo,

Quando terminado o meu antecessor, Sr. Dr. Prudente J. de Moraes Barros, seu periodo governativo, assumi nesta data, perante o Congresso Nacional, o cargo de Presidente da Republica dos Estados Unidos do Brasil, para o qual fui eleito pelo suffragio directo dos meus concidadãos. Dando-me pressa em fazer a Vossa Magestade Imperial a sua notificação, rogo-lhe queira permittir-me de que ambos os imperios se mantenham e se tornem mais intimas as relações de amizade que felicemente existem entre os nossos paizes. Aproveito esta occasião para offercer a Vossa Magestade Imperial os meus mais sinceros votos pela prosperidade do Imperio Othomano e bem assim pela felicidade pessoal de Vossa Magestade Imperial. Salvo do Governo no Rio de Janeiro, 15 de Novembro de 1898.

Mr. Ferraz de Campos Salles
Mehmet Temel